

Prof. Tom Verschaffel (foto Marc Ryckaert, Brugge).

Tom Verschaffel

Geleerdheid, identiteit en (een beetje)
genootschappelijkheid
De Société d'Emulation, 1839-1914

In hun *Ijveren voor Geschiedenis* plaatsen Sven Vrielinck en Romain van Eenoo de 19de-eeuwse ontwikkeling van de Société d'Emulation van Brugge tegen de achtergrond van de verburgelijking van de maatschappij en cultuur in deze periode. "Veel intellectuele gezelschappen uit de burgerklasse, al dan niet in georganiseerde vorm, zagen tijdens de eerste helft van de vorige eeuw het licht," zo neemt hun geschiedenis een aanvang¹. Ondanks het feit dat ze dit niet zo uitdrukkelijk zeggen, lijken ze te suggereren dat de Société als een burgerlijk genootschap gekarakteriseerd moet worden. Toch is het de vraag of dit zo is². Als we het ledenbestand en de samenstelling van het bestuur van het genootschap zouden karakteriseren met de terminologie van de standen van het Ancien Régime, dan vallen juist de grote aanwezigheid van edelen en de belangrijke rol van geestelijken op. Drie van de zeven leden van het eerste comité waren priesters: Charles Carton, Joseph Olivier Andries en Ferdinand van de Putte. De voorzitters in de 19de eeuw waren twee geestelijken, Carton (1839-1863) en Andries (1863-1886), en twee edelen, Joseph baron Kervyn de Lettenhove (1886-1891) en Thierry graaf de Limburg-Stirum (1891-1911). Dat

- 1 S. VRIELINCK & R. VAN EENOO, *Ijveren voor geschiedenis. 150 jaar Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Emulation" te Brugge*, Brugge 1989, p. 1.
- 2 Deze bijdrage is hoofdzakelijk gebaseerd op het Archief van de Société zelf, dat in het Stadsarchief van Brugge wordt bewaard (hierna: SAB, *Archief SE*). Dat bevat vooral correspondentie en de processen-verbaal van bestuursvergaderingen. Zij zijn niet voor de hele periode bijgehouden en met name de periode tussen 1846 en 1863 is slecht gedocumenteerd. Voor de daaropvolgende periode, die aanvangt met het aantreden van Andries als voorzitter, zijn de documenten (vrij) goed bewaard. De verslagen zijn ook dan niet altijd uitgebreid, maar ze bieden in elk geval wel een blik in de interne keuken van de Société. De geschiedenis van het Genootschap is niet alleen terug te vinden in de genoemde studie van Vrielinck en Van Eenoo, maar ook in A. SCHOUTEET & E.I. STRUBBE, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939)*, Brugge, 1950.

zegt uiteraard niet alles, maar feit is dat, ook bij nader toezien, het aandeel van geestelijken en edelen in de werking van de *Société* wel degelijk groot is gebleven.

Een typering van de *Société d'Emulation* als burgerlijk lijkt er bovendien van uit te gaan dat het genootschap een afspiegeling van de maatschappij was of wilde zijn. Dat was echter niet het geval. De *Société* beoogde een specifieke intellectuele activiteit, zij wilde geschiedbeoefening bedrijven en stimuleren, en richtte zich daarom tot een intellectuele elite. Die hoefde uiteraard niet met het maatschappelijke establishment samen te vallen. De aristocratie speelde in het genootschap een specifieke rol, die herinnert aan de organisatie van de Brugse rederijkerij in de 18de eeuw. Zoals Heleen Lavens in haar studie over de Brugse rederijderskamer van de Heilige Geest heeft aangetoond, deed zich toen een verstrengeling voor van de rederijkerij – of beter gezegd van het bestuur van de kamers – met de lokale maatschappelijke elite. Die werd bij het bestuur van de kamer betrokken om haar prestige en financiële draagkracht te verlenen. Op die manier kon zij het voortbestaan van de kamer verzekeren en zo meteen ook de literaire arbeid van de leden faciliteren en stimuleren. De geëngageerde hoogwaardigheidsbekleders werden dus niet geacht zelf letterkundig actief te zijn, maar (slechts) de werking van de vereniging te bestendigen³. De rol van de aristocraten in de *Société d'Emulation* in de 19de eeuw was ongeveer dezelfde. Hoewel sommigen van hen effectief aan het historisch onderzoek hebben bijgedragen, deden de meesten dat niet. Het werd ook niet van hen verwacht, wel dat zij hun geld, hun prestige en hun netwerk ten dienste stelden van het genootschap. Dat was belangrijk en is ook gebeurd, en het vormt geen onbelangrijke verklaring voor het feit dat de *Société*, ondanks een aantal crisissen en periodes van moeizame werking, toch is kunnen blijven overleven.

3 H. LAVENS, 'De zuyl van 't Brugs Parnas'. *De Brugse rederijderskamer van de Heilige Geest in de 18de eeuw*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 2012.

ALS EEN BRUGSE ACADEMIE

Meer echter dan het model van de rederijkerij volgde de *Société* een ander model, namelijk dat van het geleerde genootschap. Hét voorbeeld daarvan, in de Zuid-Nederlandse context, was de Keizerlijke en Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Letteren die met toestemming van keizerin Maria Theresia en onder impuls van haar regering in Brussel in 1772 was gesticht (na een korte voorgeschiedenis als *Société Littéraire* vanaf 1769). De bedoeling was de knapste koppen van het land samen te brengen om op die manier de wetenschap en de intellectuele arbeid in de Oostenrijkse Nederlanden te activeren. De Academie deed dat op twee manieren. Vooreerst werd de leden opgedragen zelf onderzoek te doen en de resultaten daarvan, in de vorm van lezingen, aan de mede-leden voor te stellen. Daarnaast werden prijsvragen uitgeschreven, die niet-leden moesten aansporen tot onderzoek en het schrijven van verhandelingen. Beide soorten bijdragen, de verhandelingen van de leden en de (bekroonde) inzendingen van buitenstaanders, werden door de Academie in reeksen met *Mémoires* en *Mémoires sur les questions proposées* gepubliceerd. Inhoudelijk was de Academie op een breed domein actief. Hoewel die aanvankelijk niet gescheiden opereerden, bestond zij uit twee klassen, namelijk die van de wetenschappen en die van de letteren. Deze tweedeling werd ook weerspiegeld in de prijsvragen, waarvan er elk jaar twee werden uitgeschreven, een wetenschappelijke en een literaire. Met “letterkunde” werd feitelijk “geschiedenis” bedoeld: de letterkundige prijsvragen en activiteit waren (zo goed als) volledig historisch⁴.

De inhoudelijke activiteit van de Brugse *Société d'Emulation* was uiteraard beperkter dan die van de “Theresiaanse” Academie en richtte zich uitsluitend op de geschiedenis. Maar voor het overige volgde zij in vele opzichten haar voorbeeld: de beperking van het

4 Over dit alles, zie o.a. E. MAILLY, *Histoire de l'Académie Impériale et Royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles*, Brussel, 1883; G. VERBEKE (ed.), *Colloquium “De weg naar eigen academiën, 1772-1938”*, Brussel, 1982; T. VERSCHAFFEL, *De hoed en de hond. Geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden, 1715-1794*, Hilversum, 1998, p. 68-79.

ledenaantal en de coöptatie van leden, het actieve werk van de leden en de prijsvragen ter activering van de buitenwacht, de publicatie van verhandelingen, het gebruik van de term "letterkunde" in de betekenis die de Academie daaraan gaf. Met zijn inhoudelijke beperking tot geschiedschrijving volgde de *Société* bovendien nog een ander voorbeeld, namelijk dat van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, die in 1834 was opgericht en zich op haar beurt liet inspireren door de historische initiatieven die in de jaren 1770 en 1780 in de schoot van de Brusselse Academie waren genomen⁵. Daar waren immers al plannen gesmeed en initiatieven genomen om tot nationale bronnedities te komen en de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis zou aanvankelijk vooral die plannen hernemen en (verder) tot uitvoering proberen te brengen.

In zijn speech op de (eerste) algemene vergadering van de *Société d'Emulation*, op 16 september 1839, presenteerde Delepierre een wetenschappelijk programma dat uitdrukkelijk naar de erudiete traditie van de 17de en 18de eeuw verwees. Hij bekritiseerde de filosofische geschiedschrijvers van de Verlichting, omdat zij "au lieu de considérer leur qualité d'historien comme une espèce de sacerdoce, l'employaient comme instrument pour arriver à leur but". Maar daarnaast, zo benadrukte hij, bestond een traditie van eruditie bronnenstudie. Hij noemde Mabillon en de Mauristen, maar wees uitdrukkelijk ook op de inspanningen die in de 18de eeuw in België waren gedaan, waar "sous Marie Thérèse, le gouvernement appela la coopération d'hommes distingués par leurs connaissances dans l'histoire du pays"⁶.

Ook naar de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis werd verwezen en de *Société d'Emulation* werd bijna als een lokaal of provinciaal filiaal daarvan voorgesteld. Toen hij in 1899 de geschiedenis van het genootschap schetste, gaf ondervoorzitter Eusèbe Feys

5 Zie o.m. *La Commission Royale d'Histoire 1834-1934. Livre jubilaire*, Brussel, 1934, en J. TOLLEBEEK, 'De machinerie van de geschiedenis. De uitbouw van een historische infrastructuur in Nederland en België', in: IDEM, *De ijkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, Amsterdam, 1994, p. 29.

6 *Annales de la Société d'Emulation pour l'Histoire et les Antiquités de la Flandre Occidentale*, 1 (1839), p. 310-311.

aan dat de Commissie voor de uitvoering van haar plannen had gerekend op de medewerking van alle onderzoekers van het land. “La Flandre Occidentale ne pouvait manquer de répondre à cet appel,” zo voegde hij eraan toe, en Brugge “était le centre naturellement désigné pour ce mouvement”⁷. De oprichting van de *Société* was het resultaat daarvan. Dat wordt duidelijk bevestigd door de werkzaamheden die het genootschap zelf vooropstelde. Het doel was, zo stelde het eerste artikel van het reglement (1839):

“1° La recherche, l’analyse et la publication en entier ou par extrait, dans un écrit périodique, des chartes et diplômes, des anciens titres, des cartes et plans du moyen-âge etc., propres à éclaircir l’histoire de nos Comtes en particulier et celle de notre province en général.

2° La recherche et la publication intégrale ou par extrait, des anciennes chroniques, des mémoires ou recueils historiques, inédits ou trop peu connus.

3° La description des anciens monuments et des objets d’art de la Flandre Occidentale.

4° La biographie des personnes nées dans la province et qui se sont illustrées par leurs talents, leurs productions ou leurs services.”

In de inleiding op het eerste nummer van het tijdschrift, waarvan het eerste nummer verscheen onder de titel *Annales de la Société d’Emulation pour l’Histoire et les Antiquités de la Flandre Occidentale*, werd deze focus op de bronneneditie uitdrukkelijk aangeduid. Bovendien werd er een belofte aan gekoppeld: “Un aperçu historique que nous publierons bientôt sur le sort de toutes les archives de la Flandre Occidentale, fera foi de ce que nous avançons”⁸. Achter deze nadruk op bronnenstudie schuilt meteen ook een geschiedwetenschappelijk programma. Hoewel de nadruk sterk lag op geschreven bronnen, verwees het oorspronkelijke reglement

7 E. FEYS & H. ROMMEL, *La Société d’Emulation pour l’étude de l’histoire et des antiquités de la Flandre, 1839-1898: Soixante années de travaux historiques. Notice et tables des matières*, Brugge, 1899, p. 8.

8 *Annales*, 1 (1839), p. 3.

dus ook naar “oude monumenten” en “kunstvoorwerpen”. In de eigenlijke werking was er (bij momenten) ook aandacht voor archeologische opgravingen, waarvan er door de *Société* een aantal werd ondernomen⁹. Overigens was ook dit naar het beeld van de 18de-eeuwse Academie¹⁰.

Dat de *Société* zichzelf als een geleerd, historisch genootschap beschouwde, blijkt ook uit het netwerk dat zij uitbouwde. Haar bevoorrechte gesprekspartners, de genootschappen waarmee zij zich verwant voelde en waarmee ze zaken kon doen, waren andere geleerde genootschappen. De omvang en samenstelling van dit netwerk blijkt onder meer uit een lijst, opgemaakt in 1893, van de reeksen en tijdschriften die de *Société* ontving. De uitwisseling van publicaties was immers de belangrijkste of toch in elk geval de meest concrete functie van dit netwerk. Op de lijst, aangevoerd door, op de nummers één en twee, de Koninklijke Academie en de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, staan een 50-tal instellingen en genootschappen: van nationale en regio-overschrijdende clubs, als de *Commission Royale pour la Publication des Anciennes Loix et Ordonnances de la Belgique*, de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde en de Maatschappij der Vlaamse Bibliophilen, over regionale en lokale historische, archeologische en/of letterkundige verenigingen uit het hele land, tot buitenlandse partners uit de buurlanden en Scandinavië, zoals het *Verein für Lubeckische Geschichte und Altertumskunde*, het *Smithsonian Institute*, het Historisch Genootschap te Utrecht en de Koninklijke Academies van Noorwegen en Zweden.

In dat historische landschap situeerde de *Société* zichzelf. Zij nam er een natuurlijke en, zo meende ze in elk geval zelf, een belangrijke plaats in. Als de historische en archeologische verenigingen van het land congressen organiseerden, dan sprak het niet alleen vanzelf dat het Brugse genootschap daar aanwezig was, maar ook dat het er een voortrekkersrol vervulde. Toen bleek dat in het “co-

9 VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor Geschiedenis*, p. 21.

10 VERSCHAFFEL, *De hoed en de hond*, p. 200-206.

mité de patronage” van het historische congres dat naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling in 1885 in Antwerpen zou worden gehouden, geen West-Vlaming zat, werd daar vanuit Brugge met kracht tegen geprotesteerd. Er werd zelfs gedreigd met een boycot van het congres. Met succes: Andries en De Limburg Stirum werden aangeduid om respectievelijk West- en Oost-Vlaanderen in het beschermcomité te vertegenwoordigen, en Nelis werd namens de *Société* afgevaardigd naar het organiserend comité¹¹. Enkele jaren later, naar aanleiding van de feesten ter ere van Breidel en De Coninck in 1887, stond het Brugse genootschap zelf in voor de organisatie van het congres van de historische verenigingen. De werking stond dat jaar helemaal in het teken van deze grootse onderneming, die veel tijd, middelen en moeite kostte.

‘L’AMOUR DES RECHERCHES ET DE LA PATRIE’

De oproep die van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis was uitgegaan, was tegelijk ook een appel van de overheid. In de aanhef van het eerste nummer van de *Annales* werd de oprichting van de *Société* uitdrukkelijk geduid als het gevolg van overheidsinitiatief: “Depuis notre révolution de 1830, l’étude de l’histoire nationale a reçu une impulsion nouvelle, et le Gouvernement en instituant la Commission royale d’Histoire a montré tout sa sympathie pour les efforts qui tendaient à mieux faire connaître nos annales. Nos provinces, nos villes même ont partagé ce noble élan, soit en chargeant des hommes studieux de classer et d’analyser les archives dont la garde leur était confiée, soit en encourageant des sociétés particulières qui, par leurs travaux et leurs écrits, livreraient enfin à la curiosité publique les trésors historiques encore enfouis dans les manuscrits, les cartulaires, les chartes et autres documents”¹².

Dat de *Société* zichzelf als een historisch genootschap zag implicteert immers geenszins dat zij zich geen ruimere maatschappelijke taak toekende. De hele 19de eeuw heeft zij zich als een vaderlands

11 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV 22 oktober 1885.

12 *Annales*, 1 (1839), p. 1.

genootschap beschouwd en gepresenteerd. Daarin schuilt geen tegenspraak, zoals de betrokkenen zelf vaststellen. “La Belgique est maintenant dans toute sa force. Elle est en possession d’elle-même, libre, heureuse, indépendante, sous un gouvernement de son choix. Elle peut non sans quelque fierté reporter ses regards sur le passé et y rechercher les causes de sa durée et de sa vigueur”, aldus Eusèbe Feys in een gelegenheidstekst naar aanleiding van de zestigste verjaardag van de *Société*. Hij riep dat in als verklaring voor het feit dat men in dit land zo hevig om het verleden bekommerde. Want waarom doen mensen aan geschiedenis? “Sans doute, il y a l’attrait naturel de la curiosité, l’amour des recherches, la satisfaction de mettre en lumière des faits inconnus jusqu’alors, de trouver ce que d’autres ont cherché vainement. Mais sous ces causes apparentes, il y en a une autre très-réelle, qui pousse souvent, parfois même à leur insu, les chercheurs les plus déterminés. C’est ce besoin qu’éprouvent les peuples arrivés enfin en possession d’eux-mêmes de remonter, après des siècles d’agitation, vers leurs origines et de puiser dans leurs sources des idées de grandeur et d’héroïsme, afin de combattre la caducité et la corruption. C’est un instinct inné, un sens intime, un désir secret de se ressaisir, de se retrouver, de se retremper, de se rattacher à quelque chose de solide dans les temps antérieurs”¹³.

Van bij de aanvang was de *Société* bestemd om met haar werkzaamheden het vaderland te dienen. Het voorbeeld van en de referentie naar de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis ondersteunde dit alleen maar. Dat deze Commissie was opgericht in 1834, slechts enkele jaren na de onafhankelijkheid van het land, was uiteraard geen toeval. De historische werkzaamheden kaderden in een ruimere historische cultuur, gekenmerkt door romantiek en vaderlandsliefde, die was bedoeld om de jonge onafhankelijke staat met zijn geschiedenis ook een nationale identiteit te geven en zo zijn bestaansrecht te legitimeren. Dat de *Société* op haar beurt hieraan wilde meewerken, is duidelijk.

13 FEYS & ROMMEL, *La Société d’Emulation*, p. 2.

In een brief van 27 februari 1839, gericht aan Carton, schreef de Ieperse archivaris Lambin dat de *Société* “doit son existence à votre patriotisme éclairé”¹⁴. Dat de inspiratie bij de oprichting zeer uitgesproken en expliciet nationaal en vaderlandslievend was, gold in elk geval voor Andries¹⁵. Hij had zelf een rol gespeeld in de Belgische Revolutie en was lid geweest van het Nationaal Congres. Toen hij in 1883 – hij was toen 87 – door de *Société* in de bloemen werd gezet, herinnerde hij de toehoorders daaraan: “J’eus l’honneur de prendre une modeste part à l’émancipation de mon pays.” En hij voegde er uitdrukkelijk aan toe dat hij als medestichter van de *Société* door dezelfde geest bezield was als hij als Congreslid was: “C’est pourquoi j’ai voulu contribuer à fournir la preuve que nous ne sommes pas un peuple qui date d’hier, mais un peuple ancien, un peuple de frères, unis pendant une longue suite de siècles dans les mêmes joies et dans les mêmes peines. Telle fut ma pensée au Congrès! Telle encore fut ma pensée quand j’aidai à fonder une Société d’Emulation pour l’étude de l’histoire et des antiquités de la Flandre.” Het werk van het genootschap werd in elk geval door hem heel uitdrukkelijk als natie-legitimerend voorgesteld. En na 44 jaar had het, zo verzekerde de oude Andries, “rien perdu de l’esprit qui présida sa fondation”¹⁶. Ook de betrokkenheid van Van de Weyer onderstreepte de verbondenheid met het (nieuwe) nationale project¹⁷.

Dit nationale engagement zou de *Société* blijven belijden. In een rapport aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken uit september 1879 luidde het opnieuw dat zij was opgericht in 1839, “immédiatement après l’acceptation des 24 articles”, en bezield door “le patriotique élan alors si général, en faveur de l’étude de l’histoire nationale”¹⁸. Zulk een verzekering was wellicht gemeend, maar

14 SAB, *Fonds SE*, Correspondentie: brief Lambin aan Carton, 27 februari 1839.

15 Volgens VRIELINCK & VAN EENOO, *IJveren voor Geschiedenis*, p. 9, was Andries hierin veeleer uitzonderlijk, en werd zijn nationaal enthousiasme niet gedeeld door Van de Putte en vooral Carton.

16 *Annales*, vierde serie, 5 (1883), p. 381.

17 VRIELINCK & VAN EENOO, *IJveren voor Geschiedenis*, p. 5.

18 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome I, 1839-1879: Rapport aan de Minister van Binnenlandse Zaken, over de periode 1873-1879, september 1879.

ook enigszins doorzichtig. Zij was onmiskenbaar bedoeld om de overheid gunstig te stemmen. De eigen inkomsten van de *Société* (de lidgelden) volstonden immers niet om alle kosten van de werking te dekken en zij was dan ook afhankelijk van subsidies van lokale, provinciale en nationale overheden. Dat die subsidies er ook zijn gekomen, mede dank zij het uitgebreide netwerk en de hulp van hooggeplaatste medestanders, heeft het voortbestaan van het genootschap, ook in tijden van verminderd enthousiasme en slabbakkende activiteit, gegarandeerd. De bijdrage van de *Société* aan het nationale programma legitimeerde het beroep op subsidies.

Deze vaderlandsliefde was, in het midden van de 19de eeuw, geenszins verwonderlijk. Ze was ook niet in strijd met de gehechtheid aan en de cultus van het lokale, provinciale of oud-gewestelijke verleden. Vrielinck en Van Eenoo zagen in het feit dat “de verknochtheid aan de eigen regio, drijfveer van de lokale vorsers, werd aangewend om het patriotisme voor de eenheidsstaat op te wekken” een “dualisme” en “een bevreedende paradox”¹⁹. Dat is het volgens mij niet. In de historische cultuur van de periode was de cultus van het lokale en provinciale verleden een onderdeel van de historische cultuur van de natie als geheel. De historische stoet die in 1856, bij het 25-jarige bestaan van het land (en de monarchie), door Brussel trok, bestond uit praalwagens die door de provincies waren verzorgd. Elke provincie verbeeldde een eigen historische episode, waarbij de opeenvolging tegelijk een doorlopend overzicht vormde van de hele nationale geschiedenis. De oprichting van standbeelden, die door de overheid werd gedecreteerd in 1835 en aanleiding gaf tot wat een “statuomanie” is genoemd, betrof uiteraard monumenten die *op een bepaalde plaats* moesten komen. Helden kregen (in de regel) hun beeld in hun eigen stad, op de plaats waarmee ze door geboorte of anderszins verbonden waren. Ze voedden de lokale trots, precies omdat hun belang nationaal was. De standbeelden symboliseerden de bijdrage van een stad (en een provincie) aan de nationale geschiedenis.

19 VRIELINCK & VAN EENOO, *IJveren voor Geschiedenis*, p. 7.

Uit het vierde lid van het hierboven al geciteerde eerste artikel van de statuten blijkt dat de *Société* zich ook wilde toeleggen op de studie van “la biographie des personnes nées dans la province et qui se sont illustrées par leurs talents, leurs productions ou leurs services”. Ook heeft ze een rol gespeeld bij de voorbereiding van de oprichting van een aantal standbeelden, zoals die van Stevin en Maerlant. De realisatie van het monument voor deze laatste (in Damme) zou lang op zich laten wachten, maar het idee werd meteen al bij de oprichting in de schoot van de *Société* bepleit. In zijn speech van 1839 stelde Delepierre uitdrukkelijk dat het een monument moest worden dat de gevierde niet alleen als letterkundige zou eren, maar als iemand “qui a ouvert une nouvelle route à l’intelligence en Belgique, et qui peut, à juste titre, être proclamé le père de la littérature belge, l’écrivain qui répandit la sagesse et les lumières par ses écrits à une époque plongée dans les ténèbres et dans l’ignorance”. En de conclusie was dan ook duidelijk: “c’est donc un monument national et non local qu’il s’agit d’élever.” De inzet daarvoor was “une oeuvre si éminemment patriotique”²⁰.

Op het vlak van de *core business*, de geschiedbeoefening, was het nationaal-patriottische doel evenmin strijdig met een inhoudelijke focus op het Vlaamse, West-Vlaamse en Brugse verleden. Het enthousiaste en efficiënte onthaal van de oproep van de overheid en de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis werd stevast gekoppeld aan een lofzang op de rijkdom en het belang van de geschiedenis, het patrimonium en de archieven van de stad en de provincie. Bovendien moest de nationale geschiedenis altijd lokaal worden bestudeerd: “Convaincus que les faits historiques ne peuvent guère s’étudier avec fruit que sur les lieux mêmes, et animés du désir de propager de plus en plus ce qui peut intéresser le pays en général et notre province en particulier, *quelques amis de l’histoire nationale* ont résolu de donner un centre commun aux laborieuses recherches de plusieurs érudits”²¹.

20 *Annales*, 1 (1839), p. 319.

21 *Annales*, 1 (1839), p. 2 (mijn cursivering).

Deze achtergrond en voorbeelden inspireerden en bepaalden de aard van de geschiedbeoefening die de *Société* wilde bedrijven. Het ging om een geschiedenis die zeer bronnengericht was. In de lijn van de antiquarische geschiedbeoefening, die in de vroegmoderne tijd werd ontwikkeld en ook in de Theresiaanse Academie centraal stond, ging het daarbij niet om “histoire bataille” of, zoals Delepierre het op 16 september 1839 uitdrukte, “la vie et la succession de ses souverains et les chances de leurs guerres”, maar wel om “la vie de la nation”, dat wil zeggen: “la description de ses habitudes, de ses moeurs, de ses préjugés, de ses croyances, de l'état enfin de sa civilisation”²². De studie van het lokale was dan ook een manier om de studie van het vaderlandse verleden te concretiseren en te operationaliseren.

DE PLAATS VAN HET NEDERLANDS

Toen in 1883 Hendrik Conscience stierf, bleef de *Société* niet achter met haar eerbetoon²³. Zoals voldoende bekend is, was de Vlaamsgezindheid van de populaire schrijver niet in strijd met zijn trouw en dienstbaarheid aan het Belgische vaderland. Omgekeerd hoefde de vaderlandsliefde van een genootschap een flamingantische inslag niet uit te sluiten. Naar aanleiding van het pleidooi voor een monument voor Maerlant had Delepierre het over het streven dat hij in België bespeurde om “la langue flamande trop longtemps oubliée” te doen herleven. Hij zag daarin een aansporing om de middeleeuwse schrijver te eren, “qui n'épargnera rien pour faire fleurir cette même langue, qu'il croyait déjà alors plus belle que beaucoup d'autres”²⁴.

Aan deze erkenning en aan de cultus van het Vlaamse verleden koppelde de *Société* geen pleidooi voor het Nederlands als cultuurtaal of consequenties voor het eigen taalgebruik. Veel tekenen van Vlaamsgezindheid heeft zij in de 19de eeuw niet gegeven. Haar interne werking was zo goed als volledig Franstalig. Het regle-

22 *Annales*, 1 (1839), p. 304.

23 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 11 oktober 1883.

24 *Annales*, 1 (1839), p. 319.

ment stipuleerde niets over het taalgebruik, ongetwijfeld omdat dit overbodig was en de taal geen thema was. De gangbare taalhiërarchie werd gerespecteerd en het gebruik van het Frans sprak vanzelf. Van de Putte besloot zijn bespreking van de *Alouden staet van Vlaenderen* (1841) van Pieter Lanssens met de vaststelling dat dit boek, aangezien het in het Nederlands was, kon worden gelezen “par ceux qui ne connaissent pas le français” en daardoor moeilijkheden hebben “pour s’instruire dans la science historique, à défaut de livres à leur portée”²⁵. Het Nederlands was de taal van wie geen Frans kon en dus van de minder ontwikkelden en de minder gegoeden, zo werd ook later in de eeuw nog aangegeven. Sympathiek, maar met een “naïve et chaleureuse allure”, zo luidde het als Andries op het reeds genoemde feest ter zijner ere door de burgemeester van Maldegem “dans sa langue maternelle” werd toegesproken en bedankt voor het hospitaal dat hij er had gesticht²⁶.

Helemaal afwezig was het Nederlands in de documenten en in het tijdschrift overigens niet. Het boek van Lanssens werd dus wel besproken en de toespraak van de Maldegemse burgemeester haalde, onvertaald, het verslag. Het Nederlands werd gehanteerd als dat nodig of opportuun was. De Maatschappij voor Letterkunde in Leiden werd in die taal aangeschreven²⁷. De literaire wedstrijd voor een “éloge historique” van Breydel en De Coninck, die in 1885 werd uitgeschreven naar aanleiding van de oprichting van hun standbeeld, beoogde teksten in het Nederlands (“la langue flamande”), aangezien het – zo stelde de *Société* uitdrukkelijk – “un ouvrage populaire” moest zijn. De publicatie ervan in de *Annales* werd in het vooruitzicht gesteld.²⁸ Zover zou het echter niet komen: geen van de inzendingen bleek goed genoeg. Aangezien er, overigens ook in navolging van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, voor werd geopteerd kronieken te publiceren

25 *Annales*, 3 (z.j.), p. 439.

26 *Annales*, vierde serie, 5 (1883), p. 381.

27 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 13 maart 1884.

28 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 17 december 1885.

“dans la langue dans laquelle elles ont été écrites”²⁹, verschenen enkele bronteksten in het Nederlands. Toch bleef het tijdschrift Franstalig. Pas met de grondige hervorming van 1905 – waarover later meer – werd het tijdschrift tweetalig.

NEUTRALITEIT EN KATHOLIEKE IJVER

Het “nationale” karakter van de Brugse *Société d’Emulation* kwam ook tot uitdrukking in haar expliciete voornemen niet aan politiek te doen. Artikel 19 van het reglement stelde dat “le Comité et les membres réunis en séance générale s’interdisent toute discussion politique”. In het nieuwe reglement van 1865 werd (in artikel 12) deze neutraliteit bevestigd en uitgebreid tot de publicaties: “Le Comité-Directeur s’interdit, dans ses séances et dans les ouvrages qu’il publie, toute discussion politique.”

Dat de *Société* zich niet altijd aan dit voornemen heeft kunnen houden, is duidelijk. In het 19de-eeuwse België hebben de clerico-liberale tegenstellingen de gemoederen behoorlijk verhit, en dat zij ook tot de omgeving van de *Société* zijn doorgedrongen spreekt vanzelf. Vrielinck en Van Eenoo hebben aangetoond dat de ruzies van de vroege jaren 1840 (met onder meer het conflict tussen Delepierre en De Hondt) en van de jaren 1860 (met James Weale in een hoofdrol) ten minste gedeeltelijk op politiek-ideologische spanningen kunnen worden teruggebracht³⁰. Tegelijk ook relativeren ze deze verklaaringsgrond. Dat het bestuur in 1840 koos voor de liberale Delepierre en tegen de katholieke De Hondt bewijst dat andere factoren speelden, zoals generatiekwesties en inhoudelijke meningsverschillen over de rol en de werking van het genootschap³¹. Vanuit ideologisch perspectief was de keuze voor Delepierre enigszins vreemd: ondanks de uitdrukkelijke verzekering van neutraliteit was de *Société* immers overwegend katholiek. Ze had dat imago ook voor de buitenwereld. Niet alleen de grote rol van geestelijken was duidelijk, maar ook het feit dat de meeste edelen en andere vertegenwoordig-

29 *Annales*, 3 (z.j.), p. 443.

30 VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor Geschiedenis*, p. 25-60.

31 VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor Geschiedenis*, p. 25-27.

gers van het politieke en maatschappelijke establishment die zich met het genootschap lieerden van katholieke strekking waren. Tot het academische netwerk dat het uitbouwde, behoorden vooral katholieke intellectuelen, met figuren als Godefroid Kurth en vooral hoogleraren van de Leuvense universiteit, als rector Pierre François Xavier De Ram, Jan Baptist David, Jean Baptiste Malou en in 1906 ook Alfred Cauchie. Zeker in de eerste decennia had de *Société* ook liberale leden, die aanvankelijk, zoals Delepierre, het gezicht van het Genootschap mede bepaalden, maar daarna werden zij toch minder talrijk en minder actief.

Dit is niet onlogisch, aangezien de clerico-liberale tegenstellingen met name vanaf de jaren 1870 zeer hevig werden. Ze gingen gepaard met een historische interpretatiestrijd, waarbij de geschiedenis gepolitiseerd werd en uitgroeide tot een arena waar katholieken en vrijzinnigen tegenover elkaar kwamen te staan. De Nederlandse Opstand van de 16de eeuw was bij uitstek een thema waarover zij de degens kruisten. Is het toeval dat ook in de *Annales* de aandacht voor deze periode toenam? In de eerste reeks viel de nadruk heel duidelijk op de Middeleeuwen. Vanaf de derde reeks (in de jaren 1860-1870) verloren zij duidelijk terrein ten voordele van de Nieuwe Tijd en met name ook de 16de eeuw.

De publicatie die de *Société* in de 19de eeuw zelf als haar belangrijkste realisatie beschouwde had niet alleen betrekking op de Opstand, maar was bovendien een katholieke bijdrage aan het historische debat. Het gaat om de *Troubles religieux du seizième siècle dans la Flandre maritime* van Edmond de Coussemaker, dat in 1876 verscheen, het jaar van de herdenking van de Pacificatie van Gent en meteen een moment waarop de clerico-liberale strijd een hoogtepunt bereikte. Het belang dat door de *Société* aan de *Troubles* werd gehecht blijkt onder meer uit het feit dat er in het jaarverslag (over de jaren 1875-1877) veel uitgebreider over werd gesproken dan gebruikelijk was. De auteur van dat verslag, Aloïs Nelis, omschreef het boek daarbij uitdrukkelijk als “une oeuvre capitale, qui a coûté à son auteur vingt années de recherches persistantes et dont la publication fait époque dans les annales de notre Société.” Het onderwerp werd daarbij vrij neutraal geduid: de Coussemaker

“a voulu nettement déterminer et mettre en pleine lumière la part que son pays natal a prise dans la lutte gigantesque qui, sous le règne de Philippe II, s’engagea, sur tous les points de notre pays, entre les défenseurs de l’ordre social existant et les adeptes des idées nouvelles.” Naar de bedoelingen en de traditie van de *Société* ging het niet zozeer om een “echte” geschiedenis, dan wel om een “vaste collection des documents originaux”. Nelis verzekerde dat de auteur objectief was gebleven. Toegegeven, hij was wel “profondément dévoué à l’Eglise catholique” en beschouwde de Reformatie als “la cause première de toutes les tempêtes qui, depuis trois siècles, ont fondu sur l’Europe et l’ont bouleversée dans tous les sens”, maar toch had hij zich, bevreesd dat zijn “convictions personnelles ne fissent suspecter son impartialité”, vooral niet willen opstellen als een rechter “dans un des procès les plus graves, qui aient jamais été évoqués devant le tribunal de l’histoire”³².

Zo luidde het in de *Annales*. Maar binnenskamers, in de interne documenten van het bestuur, klonk een enigszins ander geluid. Daar werden de *Troubles* wel degelijk voorgesteld als een bijdrage aan de ideologische strijd die in de historische wereld woedde. In een brief die Andries na de dood van De Coussemaker aan diens weduwe schreef, wees hij op “heiligheid” van de man en zijn werk en interpreteerde hij zijn *Troubles* als een werk van geloofsverdediging en -verspreiding: “Une sainte mort doit couronner une sainte vie. L’ardeur et la pureté de ses convictions religieuses laissera de longues traces. C’est son zèle pour la triomphe de la sainte cause de Dieu qui lui a fait entreprendre et continuer, jusqu’à extinction de forces, ce grand travail, ce grand recueil de documents irréfectables, qui prouveront qu’au 16e siècle on a commencé, comme toujours, par être libre-penseur afin d’étouffer les remords en devenant libre faiseur. Cette démonstration n’a jamais été plus opportune qu’à l’époque actuelle. Il est certain que les quatre volumes dûs au zèle catholique de votre dévoué mari, vont faire ouvrir les yeux, Madame, à bien des personnes”³³.

32 *Annales*, vierde reeks, 1 (1877-1878), p. 404-405.

33 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Madame la Douairière de Coussemaker, 9 februari 1876.

Om het boek te promoten werd een beroep gedaan op Edmond Pouillet, hoogleraar in Leuven en een eminent kenner van de 16de eeuw, die zich had laten opmerken met een studie over de Opstand in de *Revue catholique*³⁴. Hij nam de vraag ter harte en publiceerde in datzelfde tijdschrift een bespreking van de *Troubles*. Daarin complimenteerde hij de *Société*, die “n’a jamais mis au jour une oeuvre d’un intérêt plus général et plus immédiat que celle dont nous avons à nous occuper aujourd’hui”. Hij wees niet alleen op het belang van het onderwerp, maar ook op zijn actualiteit, en plaatste het werk dan ook meteen in de heersende discussies. “C’est sur notre sol que se livre alors le combat décisif entre la réforme et le catholicisme. Sur ce terrain les historiens de profession se coudoient avec les polémistes, les philosophes, les hommes politiques. Ceux là, parce que sans s’en rendre toujours compte, ils sont séduits par la quasi actualité des problèmes qu’ils cherchent à résoudre ou dont ils veulent au moins avancer la solution. Ceux-ci parce qu’ils demandent aux luttes du passé des arguments et des exemples pour appuyer leurs systèmes, étayer leurs théories, expliquer et justifier leur ligne de conduite”³⁵.

GELDZAKEN

Vanaf de jaren 1860 worden de interne bronnen van de *Société* uitgebreider. Hun regelmaat weerspiegelt de verbeterde werking van het genootschap na de opvolging van Carton door Andries. Die zorgde in de eerste plaats, zo benadrukken Vrielinck en Van Eenoo, voor een reorganisatie van de interne administratie³⁶, en dat heeft dan ook gelukkige gevolgen voor het archief. De processen-verbaal van de bestuursvergaderingen zijn meestal vrij kort en zakelijk, maar ze bieden toch een blik in de interne keuken. Na de goedkeuring van het vorige verslag, volgen een aantal mededelingen die voornamelijk te maken hebben met de stand van zaken

34 SAB, *Archief SE*, Registre de correpondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Edmond Pouillet, hoogleraar in Leuven, van 24 augustus 1876.

35 SAB, *Archief SE*, Registre de correpondance, tome I, 1839-1879: uittreksel uit de *Revue catholique* met een stuk van Edm. Pouillet over de *Troubles* van De Coussemaker.

36 VRIELINCK & VAN EENOO, *IJveren voor Geschiedenis*, p. 47.

van de publicaties die worden voorbereid, de werkverdeling, de bespreking van nieuwe voorstellen voor bijdragen of publicaties, en desgevallend de aanduiding van nieuwe leden. Kleine meldingen van het concrete verloop zorgen voor een *couleur local*. “Mr. Neelemans [de vroegere burgemeester van Eeklo], obligé de rentrer par le train de 4 heures, quitte la séance à 3h $\frac{3}{4}$ ”³⁷.

Vrielinck en Van Eenoo hebben beschreven hoe de *Société* moeilijke periodes en soms een slepend bestaan heeft gekend. Dat zij deze toch heeft overleefd en (min of meer) constant is blijven werken, heeft met twee dingen te maken. Vooreerst met het al eerder genoemde feit dat het genootschap financieel overeind is gebleven, dankzij de steun en subsidies van lokale, provinciale en nationale overheden. Helemaal vanzelfsprekend was dat niet, en het kostte de voorzitter en de secretaris moeite en tijd om ervoor te zorgen dat deze middelen bleven komen. Een groot deel van de bewaarde briefwisseling gaat over contacten met de verschillende overheden en hun financiële engagementen.

Omgekeerd impliceerden de financiële zorgen ook dat het bestuur voorzichtig diende om te springen met de beschikbare middelen. Zo hanteerde de *Société* een strikte politiek ten aanzien van de auteurs. Niet alleen werden zij niet betaald voor hun werk, ze dienden ook zelf de kosten te betalen die ze maakten bij hun onderzoek en de verzameling van hun materiaal. Toen in 1877 Napoleon de Pauw vroeg om een terugbetaling van gemaakte kosten, werd hij vriendelijk maar kordaat wandelen gestuurd. “La Société d’Emulation ne paye jamais rien aux auteurs, ni ne prenne aucune part aux frais occasionnés par leurs manuscrits”, zo kreeg hij te horen. Daarbij werd het voorbeeld aangehaald van De Coussemaker, die had “dépensé, pour son propre compte, six mille et quatre cents francs, uniquement à recueillir et à faire copier à Bruxelles, à Gand, à Paris &c les matériaux qui sont entrés dans l’immortel ouvrage que nous venons de publier”. Het zelfde principe gold voor de illustraties, “dont les auteurs désirent orner

37 SAB, *Fonds SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 12 april 1886.

leurs publications”. Ook daarvoor moest de auteur zelf instaan. De enige tegemoetkoming bestond uit 25 overdrukken van zijn bijdrage. De Pauw kreeg fijntjes te horen dat zijn vraag ongepast was: “Telle est la pratique constante de notre société; et je puis vous affirmer que depuis quinze ans que j’ai l’honneur d’être président je n’ai jamais rencontré un collaborateur sérieux et méritant comme vous, qui ne se soit soumis à ces règles, qui sont généralement adoptés dans les sociétés savantes.” En de moraal van het verhaal was dat “il est quasi impossible de s’acquérir un peu de gloire, en littérature surtout, sans faire sacrifice d’argent”³⁸.

Hoe helder het principe ook was, het gold daarom niet voor iedereen. Niet voor belangrijke auteurs, niet voor bestuursleden. Toen Kervyn de Lettenhove in 1868 voorstelde een selectie te publiceren uit een cartularium van Citeaux dat in de stadsbibliotheek werd bewaard, impliceerde dit niet dat hij zelf het kopiewerk zou doen, maar (slechts) dat hij copiiïsten wilde helpen en begeleiden. “Le comité s’empresse d’accepter avec gratitude l’offre de son collègue,” zo staat in het verslag te lezen, “et décide de ne pas reculer devant la dépense qu’occasionnera cette publication. Ces copies, précédées d’une petite préface, seront insérées dans les Annales”³⁹. De copiiïsten werden aangeduid, en het werk kon beginnen.

De noodzakelijke zuinigheid had ook zijn weerslag op de verhouding met andere maatschappijen. De verwerving van publicaties gebeurde strikt op basis van ruil. Toen de Rederijkerskamer van Veurne met als devies *Arm in de beurs en van zinnen jong* haar geschiedenis publiceerde en aan de *Société* vroeg voor 50 exemplaren daarop in te tekenen, kreeg ze te horen dat dit niet zou gebeuren en dat dergelijke intekeningen “sont contraires à l’esprit de son institution qui veut que son argent soit employé en faveur de ses propres publications”⁴⁰. En ook met de eigen publicaties werd zuinig omgesprongen. De *Société* was bereid recensie-exemplaren te

38 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Napoleon de Pauw van 30 juni 1877.

39 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 16 september 1868.

40 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 21 januari 1869.

sturen, maar was daarbij oplettend en spaarzaam. In 1879 kreeg dom Paul Piolin in Solesmes enkele boeken toegestuurd, met het oog op besprekingen in katholieke tijdschriften als de *Bibliographie catholique*, de *Revue des questions historiques* en de *Revue du monde catholique*. Nauwelijks twee maand later kreeg hij al een nieuwe brief om te informeren of al iets was verschenen – en: “S’il ne pouvait être donné suite à cette affaire nous vous prions de bien vouloir nous retourner les dits volumes” (oorspronkelijke cursivering). In de marge van de minuut van de brief is genoteerd dat de gevraagde *comptes-rendus* in de *Revue des questions historiques* van 1879 zijn verschenen⁴¹.

‘EXCLUSIVEMENT LITTERAIRE’

De verzekering dat de middelen van de *Société* alleen dienden om haar eigen publicaties te realiseren, is kenmerkend. Dat zij in de 19de eeuw alle moeilijkheden heeft overleefd, is niet alleen toe te schrijven aan het feit dat zij, ondanks alles, over de nodige middelen kon blijven beschikken, maar ook aan haar omvorming van *genootschap* tot *tijdschrift* (en wetenschappelijke uitgever). Het streven een genootschap te zijn, dat bij de oprichting heel uitdrukkelijk aanwezig was, werd gaandeweg opgegeven. Het nieuwe reglement van 1865 bekrachtigde deze evolutie, die al snel was ingezet. De inhoudelijke doelstellingen van de *Société* (zoals geformuleerd in het eerste artikel) bleven min of meer gelijk (al was er nu sprake van “l’histoire de Flandre” in plaats van “l’histoire de nos Comtes en particulier et celle de notre province en général”), maar de bepaling en organisatie van de werkzaamheden veranderde en daarmee ook het karakter van de vereniging. Er was geen sprake meer van ledenvergaderingen en ook niet van prijsvragen. Alleen het bestuur bleef actief, en het fungeerde voortaan vooral en bijna uitsluitend als uitgever en als redactie. De leden van het genootschap waren alleen nog abonnees of lezers (en eventueel ook potentiële auteurs).

41 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan dom Paul Piolin (in Solemnes) van 25 mei 1879.

De kwesties die het bestuur bezighielden betroffen (behalve de eerder genoemde geldzaken) vooral contacten met auteurs en redactiewerk. Bestuursleden moesten manuscripten beoordelen en soms zelf werken aan de verbetering ervan. Ook vanuit het perspectief van de concrete werkzaamheden is de publicatie van De Coussemakers *Troubles* een interessante, want goed gedocumenteerde, casus. Toen bleek dat deze auteur ziek was en het gevaar dreigde dat zijn werk onafgewerkt zou blijven, werd besloten de voorbereiding van een andere publicatie (van het cartularium van Sint-Winoksbergen) stil te leggen en De Coussemaker te laten voorgaan. “Nous avons hâte d'en finir et d'entrer au port”, zo schreef Andries⁴². Toen de auteur een paar maand later (in januari 1876) inderdaad overleed, werd op suggestie van de familie Mgr. Chrétien Dehaisnes, archivaris van het département du Nord, aangezocht om het af te werken. Hij bleek daartoe bereid. “Dieu merci, la publication de Mr. De Coussemaker ira bien train, grâce à votre efficace coopération” schreef Andries⁴³. Dehaisnes schakelde op zijn beurt een medewerker van het archief in om de drukproeven te verbeteren. Die kreeg een exemplaar van het boek, “en reconnaissance des grands services qu'il a rendus à la Société par la correction des épreuves etc, de sorte que ce grand travail a pu être achevé sans entraves, malgré la mort de l'auteur Mr de Coussemaker”⁴⁴.

Dat de *Société* zichzelf niet als een ledenorganisatie beschouwde, impliceert ook dat ze afstand nam van het Brugse verenigingsleven. Toen ze in 1883 werd uitgenodigd deel te nemen aan de stoet waarmee de laureaten van de *Prix de Rome* in de stad zouden worden ontvangen, ging ze daar niet op in. Het argument dat ze daarvoor inriep was dat “notre société n'est pas à proprement parler une société *Brugeoise* et qu'elle n'a jamais participé à des manifestations publiques, telles que réception de jeunes gens couronnés”. Aloïs Nelis

42 SAB, *Archief SE*, Registre de correpondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Vanderspeeten (jezuïet in het Collège Saint-Michel in Brussel) van 2 oktober 1875.

43 SAB, *Archief SE*, Registre de correpondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Dehaisnes (archivaris in Rijsel) van 1 februari 1876.

44 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 29 mei 1877.

en Edouard Neelemans waren daar niet helemaal van overtuigd en meenden dat de *Société* zich beter niet kon laten binden door een “absolute” beslissing en dat “il pourrait se présenter des circonstances exceptionnelles où il conviendrait que la société fut représentée, que nous agirions prudemment en réservant au président d’examiner chaque cas particulier”⁴⁵. Toch werd een jaar later een soortgelijke uitnodiging – dit keer betrof het een stoet ter ere van de burgemeester – opnieuw afgewezen. “Notre société ne possède ni drapeau, ni étendard, elle compte dans son sein plusieurs membres étrangers à la ville et n’a donc pas le caractère de société brugeoise; elle est exclusivement littéraire et ne prend jamais part à des manifestations publiques”⁴⁶. De *Société* weigerde aan dergelijke manifestaties deel te nemen, naar eigen zeggen ook omdat veel van haar leden geen Bruggelingen waren en ze dus geen “lokale” vereniging was, maar het is duidelijk dat ze publieke optredens sowieso niet als een onderdeel van haar missie en werking beschouwde.

NOODZAKELIJKE VERNIEUWING

Dat de *Société d’Emulation* vooral een redactie en tijdschrift was betekent niet dat zij als zodanig een probleemloos bestaan kende. Zoals gezegd slaagde zij erin min of meer doorlopend te blijven verschijnen, maar zonder moeite ging dat niet. Het verschijningsritme was niet altijd gelijkmatig en er zijn wel degelijk een aantal jaren waarin geen *Annales* zijn gepubliceerd. Ook veranderde het tijdschrift gaandeweg van karakter. De bijdragen werden steeds uitgebreider en soms vulde één studie een volledige jaargang. Vanaf de jaren 1860 en vooral in de jaren 1870 en 1880 werd het tijdschrift daardoor feitelijk steeds meer een jaarboek. Hoewel veel van deze lange studies bronnengebaseerd onderzoek presenterden, ging het toch vaak niet meer om bronnenstudie of -editie, maar om volwaardige (monografische) studies, die evenwel grotendeels louter descriptief waren, en weinig verklaarden of synthetiseerden.

45 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 11 oktober 1883.

46 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome II, 1879-1886: brief van De Foere aan Vrielinck-Vanloo van 26 december 1884.

Deze veranderingen gaven aanleiding tot ontevredenheid en kritiek. De omvang van de bijdragen leidde tot een verlies aan variatie en verscheidenheid. Bovendien kwamen maar weinig auteurs aan bod, wat concreet betekende dat heel wat jaargangen door de bestuursleden zelf werden gevuld. Zij konden moeilijk streng worden behandeld en brachten zelf het vlotte verschijnen in het gedrang. Toen De Schrevel liet weten dat hij nog niet klaar was met het manuscript van zijn geschiedenis van het Brugse Seminarie, was het bestuur bereid te wachten, “voulant laisser à M. de Schrevel le temps nécessaire pour mener à bonne fin son important travail” en besloot het – *nota bene* de formulering – “de lui réserver les annales de 1885”⁴⁷.

Deze gang van zaken werd als een afwijking van de oorspronkelijke geest en bedoelingen van de *Société* beschouwd en dus ook als een probleem. Met name Camille Callewaert, president van het Seminarie (en in die hoedanigheid de opvolger van De Schrevel), drong aan op vernieuwing. Het tijdschrift had weer verscheidenheid nodig, kortere artikels en dus ruimte voor meer auteurs, ook van buiten de kern van de *Société* zelf. Callewaert leidde in het Seminarie een studiekering en wilde onder meer de jonge leden daarvan de kans geven in de *Annales* te publiceren.

Het leidde tot een ware transformatie van de *Annales*, dat zichzelf als een nieuw en modern historisch tijdschrift opnieuw uitvond. Het besluit werd genomen in 1904, en vanaf 1905 had het tijdschrift zijn nieuwe gedaante. In plaats van “une publication de sources et de travaux historiques” was het nu “un organe périodique d’information”⁴⁸. Hoewel de vernieuwing als een terugkeer naar de oorspronkelijke keuzes werd voorgesteld, was het meer dan dat. Naar het voorbeeld van de *Revue d’histoire ecclésiastique*, die in 1900 door Alfred Cauchie was opgericht, werd het tijdschrift een orgaan dat ten dienste moest staan van het historische bedrijf. Het moest fungeren als een contactorgaan en berichten over wat

47 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 27 december 1883.

48 *Annales*, 55 (1905), p. 11.

in de historische wereld gaande was, en kreeg daarom alle rubrieken die in een “modern” wetenschappelijk tijdschrift gebruikelijk waren. De *Kroniek* bracht nieuws over de *Société* zelf, maar ook over andere genootschappen, over congressen, tentoonstellingen, archieven, en bevatte de prijsvragen van de Koninklijke en de Vlaamse Academies, bibliografische notities, archiefnieuws en “les renseignements, les faits, les détails d’histoire locale, etc., qui, sans mériter qu’on y consacre un long article, ne peuvent point passer inaperçus”. De boekbesprekingen, die aanvankelijk ook al in de *Annales* voorkwamen, maar al lang in onbruik waren geraakt, kregen opnieuw een plaats, in de “Bibliographie de l’histoire de Flandre” of “Boekenschouw voor de geschiedenis van het oude Graafschap Vlaanderen”.

Omdat het ook de bedoeling was veel méér en ook jongere onderzoekers aan het woord te laten, werd voortaan een honorarium voor de auteurs voorzien. “Autant que le permettront les ressources de la Société, les auteurs d’articles recevront des honoraires à raison d’un fr. par page d’impression”⁴⁹. Uiteraard was dit een manier om te voorkomen dat alleen auteurs die tot de “leisure class” behoorden, zich het onderzoek en publicaties konden veroorloven. Een andere, nog radicaler hervorming, eveneens bedoeld om de groep van auteurs uit te breiden en te democratiseren, bestond erin het blad tweetalig te maken. “Les auteurs d’articles pour les *Annales* pourront se servir de la langue flamande”, zo werd beslist⁵⁰.

Deze veranderingen moeten niet alleen worden begrepen als een manier om de *Société* te revitaliseren, maar ook als een aanpassing aan het veranderende landschap waarin zij functioneerde. Zij was vroeg opgericht en lange tijd had zij, zeker in de lokale Brugse context, een onbetwiste leiderspositie en zelfs een monopolie. In de loop van de eeuw kwam daar echter een einde aan. De uitbreiding van het historische landschap buiten Vlaanderen vormde geen

49 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, t.III: 1886-1906: PV van 28 juli 1904.

50 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, t.III: 1886-1906: PV van 28 juli 1904.

probleem. Integendeel, het bood voor het genootschap de mogelijkheid een uitgebreid netwerk op te bouwen. Maar dat er ook binnen Vlaanderen, en zelfs binnen Brugge, nieuwe spelers bijkwamen, was een andere zaak⁵¹. Potentiële auteurs hadden andere fora en publicatiekanalen en waren dus niet meer op de *Société* aangewezen. Het genootschap diende daarom de concurrentie aan te gaan en aantrekkelijk te zijn voor nieuwe auteurs, wilde zij een rol van betekenis blijven spelen in het historische landschap, wilde ze niet gemargaliseerd worden. Door de *Annales* voor onderzoekers van buiten de eigen groep en expliciet de mogelijkheid te bieden teksten te publiceren van lezingen die voor andere kringen zijn gehouden, heeft Callewaert met succes op de nieuwe omstandigheden ingespeeld. Door in de kroniek verslagen en aankondigingen op te nemen, niet alleen van de *Société* zelf, maar ook van andere kringen, kon het tijdschrift uitgroeien tot een contactorgaan van het volledige lokale, provinciale en zelfs nationale historische bedrijf.

51 Vgl. VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor Geschiedenis*, p. 55.